

Broj odluke:08.2-6-791/03

**PODRUČJE I OSTACI POVIJESNE GRAĐEVINE
SAHAT-KULA
BANJA LUKA**

Povjerenstvo za očuvanje nacionalnih spomenika, na temelju članka V stavak 4. Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini i članka 39. stavak 1. Poslovnika o radu Povjerenstva za očuvanje nacionalnih spomenika, na sjednici održanoj od 6. do 12. svibnja 2003. godine, donijelo je

ODLUKU

I

Područje i ostaci povijesne građevine - **Sahat-kula u Banjoj Luci** proglašavaju se nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: nacionalni spomenik).

Nacionalni je spomenik izgrađen na k.č. broj, 48/36 k.o. Banja Luka , br. zk. ul. 21, općina Banja Luka, Republika Srpska, Bosna i Hercegovina.

Na nacionalni se spomenik primjenjuju mjere zaštite i rehabilitacije utvrđene Zakonom o provedbi odluka Povjerenstva za zaštitu nacionalnih spomenika ustanovljenog sukladno Aneksu 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini ("Službeni glasnik Republike Srpske", broj 9/02).

II

Vlada Republike Srpske dužna je osigurati pravne, znanstvene, tehničke, administrativne i financijske mjere za zaštitu, konzervaciju, rehabilitaciju i prezentaciju nacionalnoga spomenika.

Vlada Republike Srpske dužna je osigurati sredstva za izradbu i provedbu potrebne tehničke dokumentacije za rehabilitaciju nacionalnog spomenika.

Povjerenstvo za očuvanje nacionalnih spomenika (u daljnjem tekstu: Povjerenstvo) utvrditi će tehničke uvjete i osigurati financijska sredstva za izradbu i postavljanje informacione ploče sa osnovnim podacima o spomeniku i odluci o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom.

III

Vlada Republike Srpske dužna je posebno osigurati provedbu sljedećih mjera:

- objekt će **Sahat-kule** biti rekonstruiran na izvornoj lokaciji, u izvornome obliku, sa identičnim horizontalnim i vertikalnim dimenzijama, uz primjenu izvornih ili istovrsnih materijala i izvornih metoda građenja, na temelju podataka o ranijem izgledu (fotogrametrijski i ostali arhitektonsko-tehnički snimci iz 1985/86. godine),

- prije pristupanja radovima na rehabilitaciji **Sahat-kule** izvršiti otklanjanje površinskih slojeva zemlje u cilju pronalaženja originalnih temeljnih zidova,
- izvršiti sanaciju i konsolidaciju originalnih dijelova temelja i zidova,
- svi originalni fragmenti srušenoga objekta pronađeni na lokaciji ili na drugom mjestu na koje su odvezeni nakon rušenja objekta, moraju biti sakupljeni, registrirani, snimljeni i ponovno ugrađeni u rekonstruirani objekt metodom anastilozije, uz upotrebu tradicionalnih graditeljskih materijala i veziva (žbuke) i tehnika građenja; do momenta ugradnje potrebno ih je na adekvatan način zaštititi;
- fragmente koji se zbog visokog stupnja oštećenja ne mogu ugraditi, nakon izvršenih laboratorijskih ispitivanja, na odgovarajući način konzervirati i prezentirati u sklopu objekta,
- sav iskoristivi materijal ugraditi u objekt **Sahat-kule**;
- dijelove koji nedostaju, a za koje postoji dokumentacija o njihovome izvornome stanju, uraditi na temelju postojeće dokumentacije od materijala koji su istovrsni ili slični izvornim, uz korišćenje metoda pristinacije;
- na parcelama koje graniče sa parcelom na kojoj se nalazi nacionalni spomenik dopuštena je isključivo gradnja prizemnih objekata maksimalne visine 3,50 m do početka krovišta i maksimalnoga gabarita 4x10 m.

IV

Stavljaju se van snage svi provedbeni i razvojni prostorno-planski spisi koji su u suprotnosti sa odredbama ove odluke.

V

Svatko će se, a posebno nadležni organi Republike Srpske, gradske i općinske službe suzdržati od poduzimanja bilo kakvih radnji koje mogu oštetiti nacionalni spomenik ili dovesti u pitanje njegovu zaštitu i rehabilitaciju.

VI

Ova će se odluka dostaviti Vladi Republike Srpske, ministarstvu nadležnome za prostorno uređenje u Republici Srpskoj, nadležnoj službi zaštite naslijeđa na razini Republike Srpske i općinskom organu uprave nadležnom za poslove urbanizma i katastra, radi provedbe mjera utvrđenih u toč. II - V ove odluke i nadležnome općinskome sudu radi upisa u zemljišne knjige.

VII

Sastavni je dio ove odluke obrazloženje sa pratećom dokumentacijom, koje je dostupno na uvid zainteresiranim osobama u prostorijama i na web stranici Povjerenstva (<http://www.aneks8komisija.com.ba>).

VIII

Prema članku V, stavak 4. Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, odluke Povjerenstva su konačne.

IX

Ova odluka stupa na snagu danom donošenja i objavit će se u «Službenom glasniku BiH» i «Službenom glasniku Republike Srpske».

Ovu je odluku Povjerenstvo donijelo u sljedećem sastavu: Zeynep Ahunbay, Amra Hadžimuhamedović, Dubravko Lovrenović, Ljiljana Ševo i Tina Wik.

Predsjedateljka Povjerenstva

Amra Hadžimuhamedović

Broj: 08.2-6-791/03
7. svibnja 2003. godine
Sarajevo

O b r a z l o ž e n j e

I – UVOD

Na temelju Zakona o provedbi odluka Povjerenstva za zaštitu nacionalnih spomenika ustanovljenog sukladno Aneksu 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, članka 2. stavak 1. "nacionalni spomenik" je dobro koje je Povjerenstvo za očuvanje nacionalnih spomenika proglasilo nacionalnim spomenikom, sukladno čl. V i VI Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, kao i dobra upisana na Privremenu listu nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine («Službeni glasnik BiH», broj 33/02), sve dok Povjerenstvo ne donese konačnu odluku o njihovome statusu, a za što ne postoji vremensko ograničenje i bez obzira da li je za to dobro podnesen zahtjev.

Medžlis je Islamske zajednice Banja Luka podnio u augustu 2002. godine Povjerenstvu za očuvanje nacionalnih spomenika peticiju za proglašenje dobra nacionalnim spomenikom.

Sukladno odredbama Zakona, a na temelju članka V, Aneksa 8. i članka 35. Poslovnika o radu Povjerenstva za očuvanje nacionalnih spomenika, Povjerenstvo je pristupilo provedbi postupka za donošenje konačne odluke za proglašenje dobra nacionalnim spomenikom.

II – PRETHODNI POSTUPAK

U postupku koji prethodi donošenju konačne odluke o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom, izvršen je uvid u:

- dokumentaciju o lokaciji imovine i sadašnjem vlasniku i korisniku dobra (prepis posjedovnog lista, općina Banja Luka, broj 21 sa kopijom katastarskoga plana),

- sadašnje stanje i namjenu dobra, uključujući opis i fotografije, podatke o oštećenjima tijekom rata, podatke o intervencijama na restauraciji i drugoj vrsti radova na dobru, itd.,
- povijesnu, arhitektonsku i drugu dokumentarnu građu o dobru, koja je data u popisu korišćenja dokumentacije u sklopu ove odluke.

Na temelju uvida u prikupljenu dokumentaciju i stanje dobra, utvrđeno je sljedeće:

1. Podaci o lokalitetu

Lokacija

Sahat-kula se nalazila u banjalučkoj čaršiji, u neposrednoj blizini Ferhadije džamije, k.č. br. 48/36, K.o. Banja Luka, Banja Luka, Republika Srpska, Bosna i Hercegovina.

Povijesni podaci

Mehanički satovi javljaju se u srednjem vijeku u Evropi, i to najprije na tornjevima. Sve do XIX stoljeća džepni satovi su bili rijetki i skupi, pa su ih mogli nabaviti samo bogatiji ljudi, dok su se drugi služili javnim satovima sa tornjeva.

Izgradnja objekata ove vrste na području Otomanske imperije započela je sredinom XVI stoljeća. Urbani razvoj, ali i potreba obavljanja pet vakat-namaza - molitvi koje su islamski vjernici obavezni obaviti u određeno vrijeme dana propisanih Kur'anom, uvjetovali su rasprostranjenost sahat-kula. Prema jednom putopiscu iz Francuske iz XVI stoljeća, prva sahat-kula podignuta je u Skoplju između 1566. i 1572. godine, a sat je bio dovezen iz zauzetog Sigeta (*Kreševljaković, 1991, 497*).

Sahat-kule su najčešće građene u centralnim zonama čaršije, i to uz džamije, kao zadužbine pojedinih vakifa, mada ih ima i na drugim mjestima, poput sahat-kule u Maglaju koja je podignuta u oboru maglajske utvrde, ili onih u Tešnju, Gradačcu ili Počitelju.

Sahat-kule su visoke građevine četvorne osnovice, zidane najčešće kamenom i pokrivene šatorastim krovom. Ispod krova sahat-kule, najčešće se nalazi vijenac, a ispod njega četiri otvora okrenuta na sve četiri strane, gdje se nalazi sat sa napravom za otkucavanje vremena. Satovi su spojeni sa zvonom. Osim ta četiri, na sahat-kulama se javljaju i otvori u vidu puškarnica, koji su raspoređeni od podnožja pa do vrha objekta. Ovi otvori imaju zadatak da male količine svjetlosti uvedu u unutrašnjost objekta i osvijetle strmo drveno stubište kojim se dolazi do satnoga mehanizma. Stubišta su bila postavljena uz zidove i imala su na kutovima podeste – odmorišta. Brigu o sahat-kulama vodili su vakufi. Svaka sahat-kula imala je po jednog službenika, koji je navijao sat, a popravku su vršile urari.

U periodu otomanske uprave u Bosni i Hercegovini sa urbanim razvojem pojedinih gradskih centara, izgrađena je 21 sahat-kula (*Kreševljaković, 1991., 496.*). H. Kreševljaković u svom djelu «Sahat-kule u BiH» opisuje ukupno 19 ovakvih objekata i to: dvije u Travniku, i po jedna u Banjoj Luci, Donjem Vakufu, Foči, Gornjem Vakufu, Gračanici, Gradačcu, Livnu, Jajcu, Maglaju, Mostaru, Nevesinju, Počitelju, Prozoru, Pruscu, Sarajevu, Tešnju i Trebinju. Osim ovih do 1878. godine bile su još dvije i to jedna u Stocu, a druga u Sarajevu uz Bijelu džamiju na Vratniku koja je bila sagrađena od drveta 1874. godine. U njoj je bio smješten sat Gazi Husrev-begove sahat-kule i kako se kod jačeg vjetra ljuljala stanovnici okolnih mahala su je porušili iz straha da se sama ne sruši i ne povrijedi nekoga (*Kreševljaković, 1991., 496.*).

Banjalučka je sahat-kula spadala u značajnije objekte ovoga perioda i predstavljala je specifičan javni objekt nezaobilazan za arhitektonsko-urbanistički razvoj grada, a još uvijek bitan element prilikom identifikacije banjalučke čaršije, i predstavljala je njen integralni dio, nalazeći se uvijek kao sastavni element svih vizura ovoga prostora (*Husedžinović, 1989., 143.*)

Porijeklo i kronološki okvir u kome je nastala ova sahat-kula još nije sa sigurnošću utvrđen. Najvjerojatnije je nastala u XVI stoljeću, odnosno u vrijeme uspostavljanja Bosanskoga pašaluka u Banjoj Luci za vrijeme Ferhat-paše Sokolovića (1574. – 1588.) U pronađenoj Ferhat-begovoj vakufnami može se zaključiti da je podignuta oko 1587. godine. Istina, to u vakufnami nije izričito spomenuto, ali je navedeno da se određuju materijalna sredstva za plaćanje službenika koji mora voditi računa o održavanju javnoga sata, a posve je jasno da je taj sat mogao stajati jedino na sahat-kuli. To je najstarije spominjanje jednoga sata na ovim prostorima, tako da postoji vjerojatnoća da je banjalučka sahat-kula najstarija sahat-kula u Bosni i Hercegovini. U prvo vrijeme je otkucavala sate *a la turca*.

Do početka II svjetskog rata na sahat-kuli je postojalo zvono koje je odbijalo satove. Na njemu je bio latinski natpis «Salio me Bartol Padovan anno domini MDI». Slova su bila salivena vrlo primitivno. Zvono je bilo iz 1501. godine (*Kreševljaković, 1991,495.*).

Dosadašnja zakonska zaštita

Rješenjem Zavoda za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Bosne i Hercegovine objekt je stavljen pod zaštitu države, i upisan u Registar spomenika kulture. Prostornim planom Bosne i Hercegovine do 2002. godine Sahat-kula u Banjoj Luci je bila evidentirana i kategorizirana kao objekt II kategorije, pod rednim brojem 9.

Urbanističkim planom Banja Luke iz 1975. godine, bila je predviđena njena rekonstrukcija i vraćanje prvobitne namjene.

2. Opis spomenika

Objekt sahat-kule je bio kompozicijski i koncepcijski usko povezan sa objektom Ferhad-pašine džamije i ostalim objektima stare čaršije u Banjoj Luci. Sahat-kula je bila jednodostoran objekt i u podnožju je imala skoro četvornu osnovicu dimenzija 3,20 x3,30 m. Njezini zidovi su bili neobično masivni (*Bejtić, A. 1950*). Imala je oblik tornja koji se postupno sužavao prema koti koja se nalazila na visini 14,40 m, odakle je započinjao vertikalni dio novoizgrađenoga dijela koji je nastao nakon potresa 1969. godine. Visina sahat-kule iznosila je 18,89 m, a bila je završena četverovodnim šatorastim krovom. Ulaz se nalazio sa jugoistočne strane objekta i nekoliko puta je mijenjan, prepravljn i dograđivan. Iznad polukružnoga otvora bili su vidljivi ostaci prelomljnoga luka od opeke, tzv. tube, te mjesto gdje se ranije nalazila kamena ploča sa epigramom. Zbog graditeljskih aktivnosti oko kule došlo je do povećanja razine terena te je prvobitna kaldrma zatrpna i visina ulaza smanjena.

Sahat-kula je bila zidana kamenom vapnencom, djelomično priklesanim blokovima u živom vapnu. Kvalitet i vrsta kamena su bili različiti, ali je preovladavala tesana sedra na vanjskome dijelu zida, dok je unutrašnji zid od «lauš- kamena» (laporoviti vapnenac iz okolice Banje Luke, slabijeg kvaliteta), tako da sa vanjskim zidom daje mješovitu strukturu međusobno inkorporiranih blokova. Gornje, nove zone objekta, zidane su «jajačkom sedrom» u cementnoj žbuki. Temelji su objekta bili od većih i pravilnih blokova vapnenca, povezanih također živim vapnom. Objekt je ležao

na nasipu visine 4 m, što je imalo za posljedicu da je kao takav, bio temeljen na drvenom roštilju, od zdrave hrastove građe.

U objektu su bili vidljivi ostaci drvenih hatula i elementi prvobitne drvene stropne konstrukcije. Na kamenoj fasadi, neujednačene strukture, u donjim zonama nalazile su se maske za zatege u obliku dekorativnih aplikacija, a koje su bile postavljene u austrougarsko vrijeme. Sva kamena struktura objekta bila je mjestimice «prošarana» kamenim spolijama od pravilnih klesanaca, komadima keramičkih cijevi, te ostacima tube, što je bilo posebno uočljivo oko zazidanih otvora nekadašnjega sata (*Husedžinović, S. 1989., str. 144, 145.*).

Sahat-kula je kroz vremenski period od svog nastanka doživljavala čitav niz promjena, kako u svom izgledu, tako i u dimenzijama, posebno visini. Većina izmjena je nastala u toku XIX stoljeća, kada su gornji dijelovi objekta ozidani opekom. Taj se izgled može vidjeti na fotografijama iz austrougarskoga perioda i nije pouzdano utvrđeno da li je nastao kao posljedica autentične restauracije ili zbog potrebe za povećanjem visine objekta. U to je vrijeme objekt povećan na visinu od 22 m i u svom vrhu je dobio jedan polukružni otvor, a pored ukrasnog vijenca ispod strehe pojavili su se dekorativni elementi izvedeni u žbuki poput dekorativnog friza.

3. Istraživački i konzervatorsko-restauratorski radovi

-1587 godine.-nastanak objekta

- XIX stoljeće
  - gornje zone dozidane opekom
  - povećana visina objekta na 22,00 m
  - izrađen polukružni otvor, vijenac i dekorativni elementi
- Kraj XIX - početak XX stoljeća – dodate zatege sa maskama
- 1969. godine
  - sanacija gornje zone sahat-kule nakon potresa:
  - dograđena dva polja, gdje je u prvom smješten sat na četiri strane, a u drugom, gornjem, pojavljuju se dva lučno oblikovana otvora uz upotrebu jajačke sedre
- 1984. godine – izradba tehničke dokumentacije za sanaciju objekta
- 1985/86. godine – sanacioni radovi:
  - fotogrametrijsko snimanje objekta,
  - geomehanička ispitivanje terena,
  - sondažna arheološka istraživanja,
  - arhitektonsko snimanje objekta,
  - utezanje prstenovima od željeznih profila na mjestima koja su predstavljala najkritičnije zone oštećenja objekta, a radi sigurnijeg rada na gradilištu,
  - ispitana seizmička osjetljivost objekta metodom ambijent vibracije,
  - sanacija i ojačavanje temelja injektiranjem i obostranim izvođenjem armiranobetonskih zidova,
  - bušenje unutrašnje površine kamenih zidova i kasnija izradba armirano betonskih serklaža na visinskim razmacima od 240-300 cm, na mjestima ranijih drvenih hatula,
  - postavljanje čeličnih šipki FI 20 mm u četiri kuta objekta i njihovo vezivanje sa horizontalnim serklažima pomoću ankeriranih kutovnika L 120x13 mm i zavarenih sidara (I 120), nakon prednaprezanja vertikalnih

šipki u gornjim zonama izvršeno je injektiranje cementnom emulzijom svih pukotina i čitave mase zida do visine 14,40 m.

4. Sadašnje stanje lokaliteta

Objekt je srušen 1993. godine. Materijal je odvezen sa prostora na kome je stajala sahat-kula.

III - ZAKLJUČAK

Primjenjujući Kriterije za donošenje odluke o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom, usvojene na 4. sjednici Povjerenstva za očuvanje nacionalnih spomenika, održanoj od 03. do 09.rujna 2002. godine, Povjerenstvo je donijelo odluku kao u dispozitivu. Odluka je utemeljena na sljedećim kriterijima:

A. Vremensko određenje,

B. Povijesna vrijednost,

E. Simbolička vrijednost

E.III. Tradicionalna vrijednost,

E.V. Značaj za identitet skupine ljudi,

F. Ambijentalna vrijednost

F.I. Odnos oblika prema ostalim dijelovima cjeline,

F.II. Značenje u slici i strukturi grada,

F.III. Objekt ili skupina objekata je dio cjeline ili područja

Sastavni dio ove odluke su:

- kopija katastarskoga plana,
- z.k. izvadak, posjedovni list,
- fotodokumentacija,
- grafički prilozi.

Korišćena literatura

Tijekom vođenja postupka proglašenja područja i ostataka Sahat-kule u Banjoj Luci nacionalnim spomenikom korišćena je sljedeća literatura:

- 1953. Bejtić, Alija, Banja Luka pod turskom vladavinom, Naše Starine I, str. 91.-121., Sarajevo 1953.,
- 1957. Kreševljaković, Hamdija, Sahat - kula u BiH, Naše Starine, IV, str.20., Sarajevo 1957.,
- 1989. Husedžinović, Sabira, Konstruktivno - restauratorski zahvati na sahat-kuli u Banjaluci, Naše Starine, XVIII-XIX, str.143.-150., Sarajevo 1989.,
- 1991. Kreševljaković, Hamdija, Izabrana djela II, Sahat - kule u BiH, str.493 - 506., Veselin Masleša, Sarajevo, 1991.

Nosilac istraživanja i izrade Prijedloga odluke:
*Mirzah Fočo, diplomirani inženjer arhitekture,
saradnik za cjeline graditeljskog naslijeđa i kulturne krajolike
u Povjerenstvu za očuvanje nacionalnih spomenika*